

УДК 330.46:16:14

І. М. Павленко, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

УНІВЕРСАЛЬНИЙ «ПОЛЕ-ОБ'ЄКТНИЙ» ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

В статті пропонується застосування універсального підходу до дослідження систем різного роду, який базується на теорії систем і концепції поля у фізиці, в якості базису філософсько-методологічних засад економічної теорії, що дозволить усунути протиріччя між фундаментальними та прикладними економічними дисциплінами, а також здійснити перехід до формування єдиних міжпредметних принципів дослідження.

В статті предлагается применение универсального подхода к исследованию систем разного рода, который базируется на теории систем и концепции поля в физике, в качестве базиса философско-методологических основ экономической теории, которая разрешит устранить противоречие между фундаментальными и прикладными экономическими дисциплинами, а также осуществит переход к формированию единых межпредметных принципов исследования.

Methodological principals of economics grounding on the system theory and unified field concept are argued in Irina Pavlenko's article «The universal «field-object» approach to an economical system research».

Ключові слова: методологія, економічна система, поле, об'єкт, позиція дослідника, стійкість, стабільність, адаптація, розвиток.

Ключевые слова: методология, экономическая система, поле, объект, позиция исследователя, стойкость, стабильность, адаптация, развитие.

Keywords: methodology, economic system, weeds, object, position of researcher, firmness, stability, adaptation, development.

Вступ. Методологія дослідження, обрана дослідником, визначає позиції, з яких спостерігач здійснює процес дослідження (кут зору, межі), що суттєво впливає на результати цього дослідження (здаємо вибір системи спостереження у фізиці). Методологія дослідження економічної науки на сьогоднішній день потребує суттєвих змін, оскільки, на нашу думку, існує протиріччя між положеннями фундаментальних економічних дисциплін і прикладними, а саме:

- мікроекономічні основи економічної теорії не описують реальну поведінку індивідів, оскільки базуються на економічному підході до аналізу поведінки індивідів і не враховують соціокультурних і особистісно-психологічних факторів, що стосується поведінки індивідів як на ринку споживчих благ, так на фінансовому ринку тощо;

- аналіз функціонування підприємств не враховує стратегічний аспект їхньої діяльності у вигляді різноманітності вибору короткострокової цілі функціонування у межах забезпечення довгострокового існування (додатковий до неокласичного підходу розгляд поведінки підприємств з позицій інституціонального підходу та ін. не вирішує проблеми);

- моделі ринку «досконала конкуренція» і «монополія» протирічать теорії систем (відповідають неправильному вибору системи відліку) і відповідно не має сенсу їх виділення як таких;

- нагальна увага надається кількісному вираженню економічних явищ і процесів без урахування першочерговості концептуального аспекту;

- між принципами виділення короткострокового та довгострокового періодів у мікроекономічній та макроекономічній теоріях існує протиріччя: по-перше, усіялка реальна система спостереження пов'язана з об'єктом відліку; по-друге, взаємозв'язок різних систем спостереження здійснюється через вимірювання відносних

координат різних систем спостереження. Відповідно ми не бачимо логічного зв'язку між виділенням періодів функціонування на макрорівні з відповідними періодами на мікрорівні;

- макроекономічні моделі аналізу ринку не враховують його структури (підсистемами виступають ринки конкретних благ), однак відомо, що якість системи та результати її функціонування суттєво залежать від виду та кількості взаємозв'язків між елементами системи;

- вплив психології та соціології на економічну теорію вже свідчить про необхідність міжпредметного підходу в економіці, однак згідно теорії систем неможливо обмежуватись тільки врахуванням соціально-психологічних факторів, натомість можна стверджувати про необхідність формування єдиного для наук підходу до розгляду різного роду систем. У фізиці така ідея виникла у вигляді теорії «єдиного поля».

Постановка задачі. Отже, як висловився А. Уайтхед [1], прокладаючи міст між сформованими нами законами та реальними подіями, ми стикаємося з тим, що частина реальності «вислизнула із розставлених наукою тенет». На нашу думку, питання удосконалення існуючої методології економічної науки — актуальне завдання, початковим етапом якого виступає обґрунтування принципів формування нових методологічних положень.

Результати дослідження. Досягнення цілісності сприйняття місця економічних систем, тенденцій їх розвитку забезпечується з нашої точки зору перенесенням концептуальних поглядів на буття з фізики, як усезагальної сфери знань, на економіку. Однак зважаючи на різноманітність сучасних природознавчих парадигм у фізиці, які протирічать одна одній, не пристаючи наперед на бік жодної з них, нами сформована власна «поле-об'єктна» концепція, згідно якої буття — це єдине глобальне польове середовище (чи поле), яке має однакові властивості, однак прояви якого локально різняться — поле характеризується неоднорідністю та анізотропністю. Локальність утворюється внаслідок нерівномірної концентрації та щільності об'єктів поля та виступає обов'язковою передумовою розвитку. В результаті прояву локальності у загальному полі можливе виділення підсистем за принципом відносної постійності та сили взаємозв'язків між об'єктами (ієрархія).

Утворення системи в результаті об'єднання елементів спричиняє в умовному чи прямому сенсі встановлення межі між системою та зовнішнім середовищем, маємо на увазі автономність, яка передбачає відокремленість внутрішніх процесів від зовнішніх. Тому автономність існування об'єкту означає певну ступінь ізольованості її від зовнішнього середовища, тобто не існує як абсолютно закритих, так і абсолютно відкритих систем. Певна ступінь ізольованості означає нерівномірність розвитку об'єктів. Таким чином, глобальне середовище неоднорідне, анізотропне, але гармонійне — «єднання різноманітного та узгодження неузгодженого» (за Філолаєм) [2].

Звідси випливає неможливість здійснення аналізу діяльності чи сутності будь-якого об'єкту ізольовано від середовища, в якому він функціонує, оскільки саме середовище визначає його природу. За Аристотелем, середовище — це «те-що-робить-річ-тим-чим-вона-є» [3]. З практики відомо багато підтверджень значимості середовища у формуванні властивостей об'єкту, зокрема, роль соціуму у формуванні людини.

Принциповим виступає розгляд функціонування об'єкту як взаємодії з іншими об'єктами, оскільки, навіть за умови відсутності активної реакції однієї системи на збурення, які викликала інша, зміна середовища викличе необхідність змінювання поведінки об'єктом. Поняття «взаємодія» торкається питань функціонування та розвитку об'єкту, оскільки, інтерпретуючи Лейбница, простір — взаємне розташування множини об'єктів (статика), час — порядок змінювань явищ, як зміна стану взаємопов'язаних об'єктів (динаміка) [4].

Нами пропонується розгляд у нерозривності часу та простору на зразок поєднання Спенсером [5] учення Демокріта «складитись з...» і вчення Геракліта Ефеського «все плинне, все змінюється», що виступає як єдність сутності (стан об'єкту) та порядку речей (послідовність подій). Тобто, аналіз стану об'єкту: його сутнісних характеристик, позиції відносно інших об'єктів, які разом з ним входять до складу певної системи, передбачає застосування режиму статичності (від грецького *statos* — той, що стоїть; нерухомий), а послідовності зміни станів об'єкту, причинно-наслідкових зв'язків, тобто процесу — режиму динаміки (від грецького *dynamis* — рух).

Згідно такого підходу до розрізнення статичності та динаміки економічної системи поняття стійкості системи повинно вживатись відносно статичності, адже стійкість — характеристика стану системи, а в динаміці характеристиками розкиду параметрів процесу виступають поняття «стабільність» і «мінливість». Розглядаючи стійкість як здатність системи утримуватись у певному стані незалежно від внутрішніх чи зовнішніх збурень, та обираючи його в якості бажаного довгострокового орієнтиру, ми унеможливуємо розвиток системи, оскільки розвиток базується на змінах, тому абсурдним виступає досягнення стійкості для забезпечення розвитку системи, а тим більше дуже розповсюджене поняття «стратегічна стійкість». Говорячи про динаміку, доцільним буде вживання терміну «стабільність функціонування» у розумінні статистичної контролюємості процесу.

Отже, нами піднімається питання вживання та формулювання термінів. На нашу думку, вирішення цієї проблеми базується на двох аспектах:

- вживання терміну в одній предметній області не повинно суперечити змісту цього терміну в іншій предметній області, з якої він запозичений;
- за визначенням Аристотеля найважливішою характеристикою термінів виступає сутність об'єкту [6]; отже, термін не повинен описувати прояв (явище), а розкривати сутність об'єкту (явище виступає «тим чи іншим проявом предмету, зовнішніми, безпосередньо-даними формами його існування» [7]).

За основу визначення сутності економічної системи, з нашої точки зору, може бути обраний принцип Аристотеля — через 4 першоджерела: матеріальна причина, формальна, дієва та цільова.

Стабільність функціонування відповідає терміну гомеостаз у біології. Однак динаміка також передбачає вживання таких понять, як «адаптація» та «розвиток».

Адаптація — поява нових властивостей у об'єкту, які забезпечують його стабільне функціонування в умовах збурень. Розвиток же буде свідчити про відповідність адаптаційних змін вимогам зовнішнього середовища, враховуючи зміни в усіх об'єктах цього середовища.

Відносно організаційних аспектів дослідження нами пропонується:

- Інтерпретувати дані в ході дослідження, базуючись на теорії систем, оскільки складна система — множина взаємопов'язаних елементів, спрямованих на досягнення цілі, якій властива стохастична поведінка. Теорія систем виступає підґрунтям сформульованого нами фрейму «калейдоскоп», який підкреслює значимість не тільки складності об'єкту, сопідлеглості елементів, але й характеру та виду взаємозв'язків, коли в результаті різного взаємопов'язання та взаємодії одних і тих же елементів отримується інша цілісність (ізомерія).

- Застосовувати дедуктивний підхід у якості принципового методу пізнання через відсутність необхідної кількості експериментальних даних і об'єктивну неможливість проведення відповідних експериментів та через фундаментальність позиції концептуальної моделі відносно кількісної. Не зважаючи на можливі нарікання на недоліки відповідний підхід до пізнання знаходить на сучасному етапі широку підтримку серед науковців. Крім того відповідний підхід був застосований А. Ейнштейном при розробці теорії відносності, коли ним було зазначено, що часткові експерименти дають велику кількість розрізнених даних, які не дозволяють сформу-

вати змістовну картину складних систем [8]. Гегель у своїх працях зазначав, що математична формула може служити основою теорії, але якщо концепція невірна, то «рахуй, не рахуй» — помилки неминучі [9].

• Проблему подолання суб'єктивності сприйняття індивідом буття, коли сприйняття може носити характер відчуття, вирішувати через включення способу дослідження до логіки, сутності об'єкту дослідження. На запитання Локка: «А чи існує насправді те, що я бачу?», відповідь значно раніше дав Будда: «Нашими думками ми створюємо світ». Надання активної ролі досліднику (нерозривність шляхів мислення і шляхів бачення) в процесі дослідження виступає умовою цілісного сприйняття світу. Означений принцип наукового пізнання набуває усе більш широкої практики: «Необхідно ризикнути, включивши себе саме в ролі дослідника у дійсність, яка досліджується, яка... власне, і виступає початковою та єдиною дійсністю, в якій вже потім проступають об'єктивний і суб'єктивний полюси» [10].

Висновки. Таким чином, методологічні засади економічної науки повинні формуватись на наступних принципах:

• поєднання різних поглядів на систему: з позиції зовнішнього спостерігача та внутрішнього (залежність властивостей елементу від характеристик системи, до якої він входить, і зворотний активний вплив елемента на систему);

• погляд на еволюцію одночасно з точки зору причинно-наслідкового зв'язку та паралельного взаємного впливів підсистем (послідовно-паралельний принцип розвитку);

• органічний зв'язок між універсальністю та специфічністю прояву буття (специфічність як локальність прояву універсальності);

• відокремлення та логічний перехід між статикою та динамікою.

Такі методологічні принципи можуть виступати базисом для іншого якісного опису економічних явищ і процесів та вимагати іншого математичного апарату для кількісного опису.

Література

1. Уайтхед А. Н. Избранные работы по философии: перевод с англ. / Сост. И.Е. Касавин: Общ. ред. и вступ. ст. М. А. Кисселя. — М.: Прогресс, 1990. — 650 с.
2. Солопов Ю. Н. Гармония: Теоретический курс: Учебник. — СПб.: Издательство «Лань», 2003. — 544 с.
3. Аристотель. Об истолковании / Аристотель. Собрание сочинений в 4-х тт.: Т. 2. — М.: АН СССР, Ин-тут философии, Мысль, 1978. — 412 с.
4. Лейбниц Г. Пятое письмо Лейбница / Собр. соч. в 4-х томах. Т. 1. — М.: Мысль, 1982. — 526 с.
5. Кондрашин И. И. Диалектика материи. Системный подход к основам философии. — The Pentland Press Ltd., 1996 (цит. по: www.philosophy.ru/library/dialmr 07.09.03).
6. Аристотель. Органон / Аристотель. Собрание сочинений в 4-х тт.: Т.2. — М.: АН СССР, Ин-тут философии, Мысль, 1978. — 412 с.
7. Спиркин А. Г. Философия. — М.: Гардарини, 1999. — 816 с.
8. Шипов Г. И. Теория физического вакуума в популярном изложении: (цит. по: http://s5s.ru/vacuum/data/V_fr.htm от 12.02.2009)
9. Гегель. Об орбитах планет. Философская диссертация / Гегель. Работы разных лет. — М.: Мысль, 1970.
10. Василюк Ф. Е. Методологический смысл психологического схизиса // Вопросы психологии. — № 6. — 1996. — С. 30–36.

Надійшла до редакції: 23.12.2009